

Fyra år som förändrade Georgiens identitet

Karina Vamling

Språkliga förändringar sker i regel mycket långsamt, men när man blickar ett trettiotal år tillbaka i tiden till 1987 är det slående hur mycket och hur snabbt situationen har förändrats i grunden i Georgien. Givetvis var det inte de språkliga förändringarna i sig som var drivande, men de avspeglar tydligt de snabba omvälvningar som inträffade på bara ett par års tid. I några fall blev dock språkpolitiska frågor viktiga faktorer i de konflikter som utvecklades i regionen. I det här kapitlet belyser jag brytningstiden 1987–1990, de sista åren av sovjettiden, och reflekterar utifrån personliga erfarenheter över hur språk och identitet förändrades i Georgien.

Periodens ledstjärna som lanserats av president Michail Gorbatsjov och som uppmärksammades även utanför Sovjetunionen var *perestrojka*, på georgiska *gardakmna*, det vill säga en “omvandling” av samhället. Periodens andra ledord *glasnost’* (*sadzjarooba*) var den nya öppenheten. Under de här få åren sker en nedmontering av den sovjetryska dominansen och det växer fram en rörelse som med stor kraft för fram den georgiska kulturen och det georgiska språket.

När jag anlände till Tbilisi i februari 1987 kom jag till unionsrepubliken Georgien – Georgiska Socialistiska Sovjetrepubliken (GSSR) – som åtminstone på ytan var sovjetisk och ryskdominerad. Med tre års tidigare vistelse i Moskva, både som utbytesstudent och senare anställd som översättare på ett sovjetiskt förlag, var inte livet inom det sovjetiska systemet främmande för mig. Jag var van vid avståndstagandet och misstänksamheten mot utlänningar, vid knappheten på allehanda konsumtionsvaror och vid att det fanns slutna kretsar av människor som man aldrig fick kontakt med. Det fanns specialaffärer med förtäckta fönster som man inte hade tillträde till med sina stipendierubler, samtidigt som det fanns en särskild affär med lyxartiklar och utländska varor där bara utlänningar med västvaluta kunde handla. Det fanns alltså många strukturer som jag kände igen, men ändå var Georgien annorlunda. Även i det sovjetiska Georgien fanns något som gjorde att man kände sig mer “hemma” än i Moskva: mindre misstänksamhet, mer öppenhet och vilja till kontakt. Det fanns inte en rädsla för att bjuda hem mig eller att träffa mig utan någon annan närvarande, något som jag ofta hade varit med om i Moskva. Samtidigt kunde

*Studier i georgiska på Tbilisiuniversitetet med
lektor Inesa Kiknadze*

*Arbetsplatsen hemma på studenthuset i
Baghebi, Tbilisi*

Handledning hemma hos prof. Nani Chanishvili

Arbete med språklig datainsamling

man uppleva Georgien som ett mer traditionsbundet samhälle med starka band till sin äldre historia och med tydliga inslag av traditionella, patriarkaliska familjerelationer, den sovjetiska ramen till trots.

Syftet med min forskningsvistelse i Georgien var att göra fältarbete och samla språkliga data till avhandlingen (Vamling 1989). Vistelsen vid Tbilisiuniversitetet var möjlig tack vare ett utbytesstipendium från Svenska institutet. Även om min frågeställning inom georgisk grammatik inte var relaterad till de pågående samhällsomvandlingarna, formades förutsättningarna för arbetet av vad som hände runt omkring.

Jag studerade georgiskt språkbruk och arbetade med informanter, som hjälpte mig med bedömning och analys av materialet. Här var min handledare, prof. Nani Chanishvili vid Institutionen för modern georgiska på Tbilisiuniversitetet en nyckelperson. Hon tog emot i arbetsrummet hemma hos sig, ett

stenkast från universitetet. Vi gick igenom mitt insamlade material, och högen av litteratur som hon rekommenderade mig att gå igenom växte. När vi var färdiga brukade kalbat'oni Nunu ('fru' Nunu) bjuda på lunch i köket. Det var alltså handledning i en mycket varm och gästvänlig atmosfär. Den hemlagade georgiska maten var en höjdpunkt i den komplicerade mathållning jag upplevde med de mestadels tomma hyllorna i studenthusets mataffär, där det inte ens när man var rustad med ransoneringskort för socker, kött och smör fanns några sådana varor att köpa. Vid ett annat köksbord (foto ovan t.h.) fick jag ofta hjälp med den primära datainsamlingen kring georgisk satsstruktur enligt Ransoms modell (1986).

Akaki Shanidze – en av de största

En av de första dagarna på Tbilisiuniversitetet deltog jag i språkvetaren, akademiledamoten och professorn Akaki Shanidzes 100-årsjubileum 26 februari 1987. Det märkvärdiga med denna jubileumskonferens var att Akaki Shanidze fortfarande var aktiv vid 100 års ålder och därtill prefekt för Institutionen för forngeorgiska. Han skrev under sin långa produktiva tid bland annat Georgiska grammatikens grunder, som fortfarande är ett standardverk (Shanidze, 1980). Han ägnade sig även åt andra kartvelska språk, georgiska dialekter och framför allt forngeorgiska. Georgiska språkets mycket långa skriftliga tradition, bevarad sedan 400-talet, är en central komponent i den georgiska kulturen och identiteten (Vamling 1997). Akaki Shanidzes jubileum var en händelse av nationell betydelse, som uppmärksammades och högtidlighölls på högsta nivå i republiken, bl.a. med en galakonsert på Georgiska opera- och baletteatern. Detta speglade den betydelse som georgiska språket hade även i det sovjetiska Georgien.

När Akaki Shanidze en dryg månad senare gick bort, tog universitetet avsked av honom i Tbilisiuniversitetets huvudbyggnad och stora skaror defilerade förbi hans kista. Jag anslöt till den långa processionen som följde honom då kistan bars ut och han begravdes i planteringen framför universitetet. Shanidzes insatser för det georgiska språket sträckte sig tillbaka till Ryska imperiets sista år och innefattade Georgiens korta, men viktiga självständighetsperiod efter Ryska revolutionen fram till den bolsjevikiska erövringen av Georgien 1921. Shanidze var en av dem som var med och grundade Tbilisiuniversitetet 1918. Detta var en period som fick stor symbolisk betydelse för den framväxande självständighetsrörelsen under sovjetidens sista år.

Sista sovjetiska 1 maj-paraden

1 maj 1987 var sista gången som den traditionella, sovjetiska 1 maj-paraden genomfördes i Tbilisi med plakat och röda fanor. På morgonen var jag på

Tbilisiuniversitetet med Lenin över ingången. Foto: KV

Tbilisiuniversitetet förbereder sig för att delta i 1 maj-paraden Foto:KV

universitetet och såg hur de färdigmålade plakaten låg längs väggarna i hallen i Tbilisiuniversitetets huvudbyggnad på Tjvtjavadzeavenyn, färdiga att bäras ut. Röda fanor vajade längs fasaden och huvudtrappan. Ovanför ingången hängde ett stort porträtt av Lenin. På universitetets avdelning för utländska relationer fick jag en 'passersedel' så att jag skulle kunna komma igenom avspärningarna och fram till paraden. Lenintorget (nu Frihetstorget)¹ var dekorerat med porträtt av politbyråns medlemmar och tåget drog fram längs Rustaveliavenyn och

¹ 2003-2018 Rosenrevolutionens torg

defilerade förbi balkongen framför valvbågarna på Republikens torg (foto ovan; nu Första republikens torg), där sovjetiska Georgiens högsta partifunktionärer vinkade åt folket. På byggnaden bredvid valvbågarna hängde en enorm banderoll med texten ”Leve vårt multinationella sovjetiska fosterland!” på georgiska och ryska. Valvbågarnas balkong vid torgets ena långsida hade alltså samma funktion under parader som Leninmausoleet vid Röda torget i sin egenskap upphöjd plats för parti- och republiksledningen. I folkmun kallades de ”Andropovs öron” efter Jurij Andropov, tidigare KGB-chef och generalsekreterare i kommunistiska partiet. Vid motsatta änden av Republikens torg hade en stor banderoll satts upp med Marx, Engels och Lenin.

Lenintorget. På banderollen kan man läsa "Leve kommunistpartiet!" Foto KV

Protester och demonstrationer växer i styrka

Året 1987 blev en brytpunkt. Det var fortfarande de sovjetiska attributen och maktstrukturerna som dominerade utåt, men samtidigt hade glasnost öppnat upp för viss debatt och folkliga rörelser jämsides med kommunistpartiet. Det bildades olika grupperingar och sammanslutningar, bland andra Tjajtvadze-sällskapet under ledning av Zurab Tjajtvadze och med Merab Kostava som en annan frontfigur, Kaukasiska klubben, Rustavelisällskapet som leddes av Akaki Bakradze, De grönas parti och flera andra.

Medlemskort i Rustavelisällskapet

David Garezi-klostret. Foto: KV

Det var framför allt bland studenterna som de nya rörelserna växte fram. Det fanns ett stort engagemang mot omfattande infrastrukturprojekt som planerades i Kaukasusregionen och som utgjorde stora miljöhot. Ett sådant var byggandet av en transkaukasisk järnväg, som planerades att gå över Kaukasusbergen för att underlätta transporterna från Ryska federationen på nord-

sidan till unionsrepublikerna söder om bergskedjan. Ett annat projekt som mötte stort motstånd var planerna på att bygga vattenkraftverket i Chudoni i högfjällsregionen Svanetien.

Det var inte enbart exploateringen av regionens natur och naturtillgångar som väckte protester och som miljörörelsen försökte avvärja. Det historiska arvet av medeltida kyrkor och fästningar fick förfalla. Klosterkomplexet David Garezi (grundat på 500-talet) i sydöstra Georgiens utkant kom mycket i fokus för protesterna. Den sovjetiska militären använde ett område i närheten till skjutfält, vilket skadade de gamla klostermurarna.

Vid ett besök med georgiska vänner i det ödsliga området en grå och dimmig novemberdag körde vi vilse och hamnade ute på skjutfältet, istället för att komma till det gamla klosterkomplexet. Inte långt från vägen stod rader av måltavlor och det kala låga kullarna sträckte sig så långt man såg runt omkring. Det var en kuslig känsla av att vara på osäker mark. Den person som vi slutligen träffade på för att fråga om vägen var lyckligen inte en militär utan en man som vallade sina djur. Vad som bidrog till känslan av att befinna sig i en avlägsen, ödslig värld var att det inte gick att kommunicera med honom, varken på georgiska eller ryska. Troligen var han azerbajdzjan, men vi hade inte något gemensamt språk

De flesta protesterna och demonstrationerna under 1988 var otillåtna, även om partiet hade lättat något på trycket. Till slut tillät man från officiellt håll att

möten kunde hållas på Hippodromen, en hoppbana och idrottsplats som låg ganska långt från både Tbilisis centrum och universitetet.

Protestmöte 1988 på Hippodromen i Tbilisi med en av självständighetsrörelsens ledare Zviad Gamsakhurdia. På banderollerna kan man bl.a. läsa "Stoppa Georgiens russificering", "Vi kräver flerpartisystem". Porträtten ovanför demonstranterna visar Kak'utsa Tjoloqasjvili – officer som ledde det sista väpnade georgiska motståndet mot bolsjevikerna 1924 – och författaren Ilia Tjvtjavadze (se nedan). På andra sidan fältet deklarerar plakaten på ryska: "Lenins parti är den folkliga kraften". Foto: KV.

Hungerstrejk vid parlamentsbyggnaden i Tbilisi.

Hösten 1988 presenterades centrala förslag om förändringar av den sovjetiska författningen, vilket bl a innefattade ytterligare begränsningar i formuleringarna om möjligheten för unionsrepublikernas utträde ur Sovjetunionen. Förslaget till konstitutionsändringar skulle diskuteras ute i unionsrepublikernas organ och fora. Detta ledde till stormöte på hippodromen och utvecklades vidare till en stor hungerstrejk framför parlamentsbyggnaden vid Rustaveliavenyn (Rost 1988).

Språkens status och användning

Ett annat lagförslag som kom hösten 1988 och skapade mycket debatt i Georgien var "Programmet för georgiska språket som officiellt språk" (Markozia 2015). Georgiska språket hade stöd i författningen för sin status som officiellt språk i Georgien, men detta lagförslag gick ut på att konkretisera hur georgiskans officiella status skulle stärkas, bl.a. genom att georgiska skulle användas inom administration, på företag och organisationer och georgiskans ställning skulle stärkas inom skolorna. För dem som inte hade tillräckliga kunskaper i georgiska skulle utbildning ordnas, dessutom skulle tolkning och översättning ökas. Man lade även fram förslag på hur ställningen för ossetiska och abchaziska skulle stärkas i Syd-Ossetien respektive Abchazien.

Ett debattinlägg som publicerades i en intervju i ungkommunisternas tidning *Achalgazrda komunisti* 1988 gav ytterligare bränsle åt språk- och nationalitetsdebatten. Det var författaren Naira Gelasjvili som blev intervjuad. Innehållet i intervjun var så radikalt och kontroversiellt att biträdande chefredaktören som var ansvarig för numret blev avskedad och journalisten varnades. När jag träffade Naira Gelasjvili bad jag henne förklara närmare vad intervjun rörde sig om och hur hon såg på bakgrunden. Det var en lång intervju som bl a kom in på miljöfrågor och planerade infrastrukturprojekt som hotade stora ekologiska värden i kaukasiska bergen. Hon uppehöll sig även vid vikten av språkfrågor och georgiskans status:

Jag berörde många frågor av nationell karaktär, och däribland också språkliga frågor, eftersom det är en av de viktigaste frågorna, som utgör grunden för hur vi skall kunna rädda vårt folk. Vad detta beträffar har vi en mycket komplicerad situation i Georgien med representanter för många olika nationaliteter och de behärskar georgiska dåligt. Dessutom är ryska det språk som används på många arbetsplatser, och det är förmodligen en vanlig

situation i många unionsrepubliker. Mot denna bakgrund kan man säga att det georgiska språket befinner sig i en mycket svår situation. Trots att det georgiska språket i författningen har status som republikens officiella språk; i författningen står det att Georgiens statsspråk är georgiska, så har detta haft och har fortfarande fiktiv karaktär. Ryska är ju det språk som används på olika företag; ofta finns det inte ens skrivmaskiner med georgisk skrift, eftersom man inte har något behov av det.

(Naira Gelasjvili, intervju)

Naira Gelasjvili tar upp flera viktiga aspekter på den dåvarande språksituationen. Inom Sovjetunionen var georgiska minoritetsspråk i relation till ryska. Till skillnad från de flesta andra unionsrepublikernas titlärsspråk hade dock georgiska enligt Sovjetunionens författning status som officiellt språk i unionsrepubliken Georgien. Vid revideringen av den sovjetiska konstitutionen som föreslogs 1977 lyckades Georgien 1978, efter uppseendeväckande och delvis våldsamma protester stå emot föreslagna ändringar – att ryska skulle vara officiellt språk i alla unionsrepublikerna – och försvara georgiskans status som officiellt språk inom republiken. Dåvarande förste partisekreterare Eduard Shevardnadze spelade en central roll i processen (Bigg 2008).

Georgierna motsvarade drygt 70% av befolkningen vid folkräkningen 1989. Mindre språk som ossetiska, armeniska, abchaziska och azerbajdzjanska var också minoritetsspråk i relation till ryska men inom Georgiska SSR dessutom till georgiska. Problemet var att det fanns få drivkrafter bland talarna av de mindre språken att lära sig georgiska, eftersom man klarade sig utmärkt på ryska både i Georgien och på andra håll i Sovjetunionen. Dessutom var ryska det språk som var mest utbrett i kommunikation mellan personer med olika språkbakgrund. Naira Gelasjvili resonerar kring vad man skulle kunna göra för att få en förändring till stånd: "För att det georgiska språket skall få verklig status som officiellt språk är det nödvändigt att inrätta medborgarskap på unionsrepubliknivå och för att erhålla detta måste det vara nödvändigt att behärska republikens språk, i det här fallet georgiska". (Naira Gelasjvili, intervju)

Frågan om krav på språkkunskaper för medborgarskap på unionsrepubliknivå stannade på diskussionsnivå, men liksom i de baltiska republikerna var detta ett återkommande ämne. Det blev dock allt viktigare för de icke-georgisktalande i Georgien att kunna tala georgiska. Den sista sovjetiska folkräkningen 1989 visade med stor tydlighet att nivån på två- och flerspråkighet i Georgien rymde potentiella problem. De sovjetiska folkräkningarna ger uppgifter om

egenuppskattad behärskning av den egna etniska gruppens språk, behärsksningen av ryska och av andra språk. Endast 33% av georgierna angav 1989 att de behärskade ryska flytande (vilket kunde jämföras med 79% av abchazerna). En stor del av den georgiska befolkningen hade alltså språkliga problem i Georgien på grund av bristande kunskaper i ryska. En rysktalande person kunde däremot utan svårighet leva och arbeta i republiken hela livet utan att kunna något annat språk än ryska. (Vamling, 1990: 162). I och med att dessa siffror i folkräkningen baseras på egenuppskattning av språkbehärskning (och inte något test) kan man inte utesluta att attityder till språken kan ha spelat roll och medfört att man angett en högre eller lägre nivå på språkbehärsksningen än den reella nivån.

Liksom i andra unionsrepubliker hade föräldrarna i Georgien möjlighet att välja om de ville placera sina barn i grundskola med undervisning på republikens eget språk eller med undervisning på ryska. Det kunde även vara något annat språk som armeniska eller azerbajdzjanska. När det gällde abchaziska och ossetiska hade barnen undervisning på respektive språk i lågstadiet och gick därefter över till ryska som undervisningsspråk, medan den etniska gruppens språk fortsatte parallellt som ett skolämne. Som jag framhöll i Vamling (1990) betraktades goda kunskaper i ryska som en nödvändig förutsättning för att göra karriär både inom och utom republikens gränser. Många placerade därför sina barn i de ryska skolorna för att de skulle kunna hävda sig bättre i konkurrensen. Naturligtvis fick detta till följd att barnen också blev mer ryskorienterade. I synnerhet gällde detta barn till föräldrar som inte hade georgiska som modersmål. Även vid universitet och högskolor erbjöds ett val mellan undervisning på ryska och republikens eget språk. När det gällde program i språk och

Sparbank i Tbilisi (t. v.), livsmedelsaffär i Suchumi (ovan). Foto: KV

litteratur för bl a blivande lärare förekom undervisning på andra språk, som t ex ossetiska och abchaziska.

Språkens närvaro i det offentliga rummet är en annan spegling av inbördes status och användning, där man brukar tala om det språkliga landskapet (Gorter et.al. 2012). Parallell skyltning på ryska och georgiska var vanlig. Sparbanken i Tbilisi har sina skyltar på georgiska och ryska, med georgiska överst. I Abchazien skyltades även på abchaziska, som på livsmedelsaffären i Suchumi ovan, där skyltningen är på abchaziska, georgiska och ryska.

Kommunikationer

Möjligheterna till kommunikation påverkar i hög grad de upplevda avstånden. Sverige var väldigt långt borta. Det fanns inte någon möjlighet att resa till utlandet från Tbilisi, utan alla kontakter med utlandet gick över Moskva – flyg med Areoflot till Vnukovo i Moskva och vidare med flyg eller tåg till utlandet. Om man inte hade en egen telefon, kunde ingen ringa från utlandet, och om man hade en egen telefon fick samtalen ändå beställas och förmedlas genom telefonist. Det fanns inte några utländska tidningar att köpa. Att lyssna på kortvågsradio var dock ett sätt att nås av information från utlandet. Kortvågs-sändningarna från Radio Sweden var en livlina för mig på den tiden.

Kommunikationsmönster och kommunikationskanaler har alltså i hög grad en teknisk sida. Om man inte skrev för hand, använde man skrivmaskiner. Ett stort problem var att de ryska skrivmaskiner som tillverkades och fanns ute på ämbetsverk och institutioner inte kunde användas, eftersom georgiska inte skrivs med ryska bokstäver. Det uppstod ett ökat behov av georgiska skrivmaskiner, något som inte hade tillverkats tidigare (Vamling, 1990: 164). Uppfinningsrikedomen var stor och det praktiserades att bygga om ryska skrivmaskiner genom att såga av de ryska metalltyperna och ersätta dem med georgiska gjutna typer, som fick lödas fast.

Att skicka telegram var ett vanligt sätt att kommunicera under sovjettiden, inte bara vid speciella tillfällen utan ett sätt att snabbt och säkert få fram ett meddelande. Man fick fylla i en blankett på telegrafstationen och sedan nådde meddelandet fram till mottagaren inom ett par timmar genom att en person från den telegrafstation som låg närmast mottagaradressen bar ut telegrammet och överlämnade det personligen till adressaten. Det var ganska vanligt att människor inte hade egen telefon hemma och hur skulle man annars nå fram till dem med ett viktigt meddelande? Ett både symboliskt och praktiskt framsteg var att man nu även kunde skicka telegram på georgiska, vilket var omöjligt tidigare.

Inom olika områden arbetade man på att stärka georgiskans ställning, inte minst inom utbildningssektorn. En ny tendens var att georgiska barn som tidigare gått i ryskspråkiga skolor nu flyttades över till georgiskspråkiga skolor. Det ansågs inte längre vara någon merit för georgiska barn att gå i ryskspråkiga skolor, utan det betraktades snarare som opatriotiskt.

Även om det var möjligt att välja undervisningsspråk på universitetet, om man ville läsa på georgiska eller ryska, fanns en kontrollmekanism som begränsade de georgiska universitetens möjligheter att utfärda doktorsexamen. Avhandlingen kunde skrivas på antingen ryska eller georgiska, men om den skrevs på georgiska skulle den översättas till ryska. Samtliga avhandlingar sändes till Moskva för slutligt godkännande av en kommitté vid Sovjetunionens utbildningsministerium. I linje med självständighetssträvandena inrättades en egen kommitté vid Georgiens vetenskapsakademi som godkände doktorsavhandlingarna på lokal nivå i Georgien, utan någon översättning till ryska. (Vamling, 1990: 163-165).

Ute på arbetsplatserna var ryskan det dominerande administrationsspråket. Att detta medförde stora problem förstår man när man ser till de bristande kunskaperna i ryska hos stora delar av exempelvis den georgiska befolkningen. Under de här åren skedde en markant förändring. Man försökte på allvar förverkliga den grundlagsstadgade rätten att använda republikens språk i alla sammanhang. Konkreta exempel på den nya språkpolitiken var att man fattade beslut om att överföra verk och företag i Georgien till administration på georgiska; all korrespondens och all dokumentation skulle ske på georgiska. De som arbetade på företagen i republiken måste alltså lära sig georgiska. Även helt ryskdominerade delar av näringslivet, t.ex. kommunikationerna började att 'georgifieras'. Mycket arbete pågick även med standardisering och att fastställa facktermer och normer inom olika områden där ryskan tidigare varit det dominerande språket. Som Naira Gelasjvili (i intervjun ovan) föreslog tog man på företag och organisationer itu med att ordna undervisning i georgiska för sina anställda. Efter ett övergångsskede var det tänkt att alla rutiner, korrespondens etc. skulle läggas om och skötas på georgiska. Kooperativrörelsen, som var en helt ny företeelse i dominansen av statliga och fackföreningsägda verksamheter, tog sig in på den här marknaden också och öppnade kooperativ som erbjöd studiecirklar i georgiska (Vamling 1990).

Spänningar och motstånd ökar

Under hösten 1988 och våren 1989 steg temperaturen ytterligare i relationerna mellan unionsrepubliken Georgien och den sovjetiska centralmakten och mellan grupper i den autonoma republiken Abchazien och den georgiska ledningen i Tbilisi. En deklaration som fick djupgående konsekvenser för de abchazisk-georgiska relationerna framfördes under ett massmöte som samlat stora skaror abchazer i Lichny i mars 1989 (Francis, 2011). Man krävde att Abchaziens status skulle uppgraderas till unionsrepublik² och därmed inte längre vara en del av unionsrepubliken Georgien, vilket utlöste stora protester bland den georgiska befolkningen.

I Tbilisi hölls omfattande demonstrationer framför parlamentet i början av april till stöd för den georgiska självständighetsrörelsen. Demonstrationerna kulminerade 8-9 april, då sovjetiska militära förband beväpnade med gas och spadar sattes in för att skingra de fredliga demonstranterna. Insatsen resulterade i 21 döda och denna tragiska händelse blev en ögonöppnare för många och stödet för självständighetsrörelsen ökade markant i breda lager av den georgiska befolkningen.

Suchumiuniversitetet och språkfrågan

Ytterligare en fråga som eskalerade till en allvarlig och våldsam konflikt i Abchazien utspelade sig kring universitetet i Suchumi. Undervisningen på Suchumiuniversitetet bedrevs på ryska, georgiska och abchaziska, i olika omfattning inom olika fakulteter och utbildningar. Ryska var det största utbildningsspråket, medan abchaziska företrädesvis användes inom humaniora och lärarutbildning. Studenter i Suchumi med georgiska som modersmål demonstrerade och krävde utökade möjligheter att studera på georgiska och i maj fattades beslut – mot Suchumiuniversitetets vilja – om att en filial till Tbilisiuniversitetet skulle inrättas i Suchumi och den georgiskspråkiga undervisningen skulle bedrivas där. I praktiken innebar detta en delning av Suchumiuniversitetet.

Tidigt på morgonen den 15 juli lämnade jag Suchumi tillsammans med georgiska vänner för att vara med på ett bröllop i Zugdidi, en mindre stad som ligger på andra sidan Ingurifloden vid gränsen till den autonoma republiken Abchazien. Det var klungor av människor som hade samlats på olika ställen längs

² Abchazien hade status som unionsrepublik på 1920-talet inom den Transkaukasiska Federationen, men när federationen upplöstes 1931 blev Abchazien en autonom republik inom Georgiska unionsrepubliken.

bussens väg ut ur Suchumi och vi fick en känsla av att något var i görningen. Bröllopet i Zugdidi firades först under dagen hos brudens familj och på kvällen fortsatte bröllopsfirandet i regi av brudgummens familj. Det är inte ovanligt med 400-500 gäster på georgiska bröllop och här hade man arrangerat festligheterna i det abchazisk-georgiska Vänskapshuset. Det var ett hav av vita långbord med alla de georgiska rätter, vinkaraffer och läckerheter som skall finnas vid en riktig georgisk *supra*³. Vid midnatt var det dags att åka tillbaka till Suchumi, men ute på parkeringen framför Vänskapshuset spred sig oro och rädsla. Några hade nåtts av information om våldsamma sammanstötningar i Suchumi och att bilar hade blivit beskjutna på vägen mellan Zugdidi och Suchumi. Det var för farligt att åka tillbaka och vi hade inte annat val än att stanna kvar i Zugdidi.

Det utvecklade sig till en våldsam konflikt med flera dödade och jag insåg att jag borde informera Sveriges ambassad om att jag var välbehållen. Jag tog mig in till telegrafstationen och beställde ett samtal till Moskva. Att ringa direkt var omöjligt; det kopplades av telefonister i den hierarkiska slingan Zugdidi-Tbilisi-Moskva och man kunde få vänta mycket länge innan man kallades fram till en telefonhytt. På svenska ambassaden verkade man dock inte ha nåtts av informationen om oroligheterna i den sovjetiska periferin och jag minns hur jag ropade högt i luren att jag var i ZUG-DI-DI. På torget utanför telegrafan samlades lastbilar där personer beväpnade med gevär ooh självständighetsrörelsens mörk-röda flaggor trängdes på flaket. Det var en uppjagad stämning.

Turen till bröllopet i Zugdidi blev för mig, festklädd och med en tandborste som enda bagage, en tio dagars vistelse på en gård i

På en gård i utkanten av Zugdidi, juli 1989.

³ *Supra* betyder både 'duk' och 'fest, festmåltid'

utkanten av Zugdidi med bökande frigående grisar utanför staketet och en miljö som jag trodde tillhörde en annan tid. Det var flera

generationer kvinnor som bodde i huset. En av dem var i min egen ålder men änka och helt svartklädd och skulle enligt traditionen förbli svartklädd resten av livet. I rökeriet tillverkades den speciella rökta osten *suluguni* och i ett annat uthus lagades den traditionella majsgröten *ghomi* över öppen eld. Dagligen kom personer på besök och berättade de senaste nyheterna och alla männen samlades och diskuterade utvecklingen. Samtalen var på det lokala språket megrelska, inte på georgiska.

Sovjetiska militära styrkor sattes in för att återupprätta ordningen i Abchazien. Konflikten kring språkfrågan och den georgiska universitetsfilialen i Suchumi hade utlöst den första våldsamma georgisk-abchaziska sammandrabbningen med närmare 20 personer dödade på bägge sidor.⁴

Årsdagen för händelserna 9 april

Den 9 april 1990, på årsdagen av den sovjetiska militärens brutala angrepp mot demonstranter framför georgiska parlamentet, samlades stora människomassor och manifestationen pågick hela natten. Man mindes demonstranterna som hade dödats ett år tidigare och de politiska talen avlöste varandra. Även representanter från självständighetsrörelserna i de andra unionsrepublikerna anslöt för att visa sitt stöd och man såg deras flaggor bland den georgiska rörelsens mörk-röda flaggor med svart-vita band (se fotot nedan). Under den azerbajdzjanska

⁴ Olika siffror förekommer, t ex Sjaria (2019) anger 14 döda och 140 skadade.

rörelsens flagga syns ett band med texten "Från Armeniens unga". Platsen framför parlamentet täcktes av blommor och kransar.

Framför parlamentet 9 april 1990. Foto: KV

Foton av demonstranterna som dödades 9 april 1989. Människor tändar ljus på minnesstenen vid parlamentet. Foto: KV.

På plakatet på parlamentets fasad under den stora nian (överst t.v.) kan man läsa de tre ledorden *ena, mamuli, sarc-munoeba* 'Språket, Fosterlandet, Tron', som fångar de mest centrala komponenterna i det georgiska nationsbygget. Denna formulering tillskrivs 1800-talsförfattaren Ilia Tjvjtjavadze, en av förgrundsgestalterna bland dåtidens georgiska intellektuella som arbetade för att stärka georgiskans ställning och kämpade mot förryskningen under Ryska imperiet (se vidare Nodia (2009)). Det är intressant att lägga märke till att ordningen mellan orden har bytt plats i förhållande till Tjvjtjavadzes formulering; på plakatet har *Språket* (*ena*) placerats på första plats jämfört med Tjvjtjavadzes ord. Givetvis är det georgiska språket som avses med *Språket*. Man kan se en tydlig parallell i upplevelsen av ryskan och förryskningen som ett hot i sovjetiska Georgien, liksom under tsartiden, och vikten av att stärka georgiskans ställning som en av de mest centrala målen för den nationella rörelsen.

Den nattliga manifestationen 8-9 april 1990. Bland banderollerna: "Leve ett självständigt Georgien". Foto: KV.

Dagen efter manifestationerna framför parlamentet fortsatte protesterna i Tbilisistadsdelen Saburtalo framför Generalstaben för kaukasiska militär-området. Bevakningen av byggnaden förstärktes och milismän spärrade av området och slog en ring runt byggnaden. Inne i byggnaden syntes de grönklädda militärerna medan demonstranterna utanför ropade *Ockupanter! Ockupanter! Ockupanter!*

Demonstration framför Generalstaben för kaukasiska militärområdet. Foto: KV

Uttråde?

Förstasidan av tidningen K'omunist'i 10 april 1990 med artikeln "Sovjetunionens lag gällande unionsrepublikers utträde ur unionen".

diskuterade detta i min artikel "Språken som maktfaktor i Kaukasien" skriven samma år:

Unionsrepublikenas rätt att utträda ur Sovjetunionen har varit inskriven i den sovjetiska grundlagen och har sålunda funnits åtminstone formellt. En ny kompletterande lag föreskriver nu hur ett sådant utträde ur Sovjetunionen skulle kunna ske. En förutsättning är att om 10% av republikens befolkning röstar mot ett utträde, kan detta inte ske (K'omunist'i 1990.04.10 nr 85). Om man studerar befolkningssammansättningen [...] förstår man att ett sådant utträde är nära nog omöjligt under rådande förhållanden (inte oväntat kallas lagen i folkmun för 'lagen om icke-utträde'). Den georgiska linjen är att hävda att lagen inte är tillämplig på Georgien. Eftersom landet inte har inträtt i Sovjetunionen (införlivandet med Sovjetunionen 1921 betraktas som en annektering) kan det inte heller utträda. (Vamling 1990: 163).

Slutord

Utifrån upplevelsen av georgiska som minoritetsspråk i relation till ryska fanns det en stark strävan bland georgier att stärka och hävda georgiska språkets status, samtidigt som det fanns brister i medvetenhet om andra grupper perspektiv. När man med facit i hand ser tillbaka på periodens språkpolitiska agenda är det uppenbart att självständighetsrörelsens målsättningar var orealis-

Den sovjetiska hierarkiska strukturen av unionsrepubliker och autonoma enheter på olika nivåer skakade i sina grundvalar under motståndsrörelsernas diskussioner om ökade rättigheter och om möjligheter och rätt till utträde. De olika aktörerna positionerade sig och utmanade varandra, men året 1990 upplevdes fortfarande ett utträde ur Sovjetunionen som något ouppnåeligt, utopiskt. Jag

tiska, då de syftade till intensiva och snabba förändringar av befolkningens färdigheter i georgiska och användning av språket i olika domäner i samhället. Språket är en viktig identitetsmarkör, som indikerar vilka sammanhang människor känner sig delaktiga i och vem de vill känna samhörighet med, där varje ny generation socialiseras in i sin tids språksituation. Att få så stora grupper av vuxna och däribland äldre personer att uppnå en funktionell språkbehärskning i georgiska som var tillfredsställande inom arbetslivet var inte praktiskt genomförbart under så kort tid och med så knappa resurser. Dessutom krävdes det framför allt motivation bland minoritetsspråktalarna för att studera georgiska. Detta saknades ofta och uppgiften att lära sig georgiska upplevdes snarare som ett omöjligt (och onödigt) krav. Drygt tre decennier senare har ryskans ställning kraftigt försvagats och kunskaperna i georgiska avsevärt förbättrats bland landets minoriteter, men fortfarande kvarstår många utmaningar för det flerspråkiga Georgien.

Litteratur

- Bigg, C. (2008). Georgia: Tbilisi Marks 30th Anniversary Of Language Protests. 2008-04-14 *Radio Free Europe*. <https://www.rferl.org/a/1109567.html> (besökt 2021-10-25)
- Gorter, Durk; Marten, Heiko and Luk Van Mensel (eds.) (2012). *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. NY: Palgrave.
- Francis, Céline. (2011). *Conflict Resolution and Status: The Case of Georgia and Abkhazia* (1989–2008), Brussels: VUB Press https://abkhazworld.com/aw/Pdf/Conflict_Resolution_and_Status_Publication_version_2011.pdf (besökt 2021-10-25)
- Markozia, Nino. (2015). *Enobrivi sit'uacia XX sauk'unis 80-iani c'lebis sakartveloši (amave p'eriadis p'resis masalebis mixedvit)*. [Språksituationen i Georgien på 1980-talet (baserat på samtida press)]. Diss.
- Nodia, Ghia. (2009). Components of the Georgian National Idea: an Outline. *Identity Studies*, Vol. 1, 84-101.
- Ransom, Evelyn. (1986). *Complementation: Its Meaning and Form*. Typological Studies in Language. Vol. 10. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Rost, Ju. (1988). Žrtv net, poumevšie est'. *Literaturnaja gazeta*. 7 december.
- Sjaria, Vitalij. (2019). 15-16 ijulija 1989 goda v Abxazii: kak to bylo. *Exo Kavkaza*. <https://www.ekhovakvaza.com/a/30058808.html> (besökt 2021-10-25)
- Vamling, Karina. (1989). *Complementation in Georgian*. Diss. Lund: Lund University Press.
- Vamling, Karina. (1990). 'Språken som maktfaktor i Kaukasien.' I: Birger Bergh & Ulf Teleman (red.): *Språkets makt*. Lund: Studentlitteratur, 157-165.
- Vamling, Karina. (1997). 'Georgiska – i ett 1500-årigt perspektiv.' I: Jerker Blomqvist & Gösta Bruce (red.) *Språket och tiden*. Lund: Lund University Press, 65-72.

Kort om författaren

Karina Vamling är professor i kaukasusstudier vid Malmö universitet. Hon disputerade i allmän språkvetenskap vid Lunds universitet med doktorsavhandlingen *Complementation in Georgian* (1989) och blev docent vid samma universitet 1998. Sedan 2002 är hon verksam vid Malmö universitet, där hon bl.a. byggt upp ämnet kaukasusstudier (gemensamt med Märta-Lisa Magnusson) samt undervisning i georgiska. Hon är en av initiativtagarna till och verksamhetsledsledare för forskningsplattformen *Russia and the Caucasus Regional Research* (RUCARR) vid Fakulteten för Kultur och samhälle, Malmö universitet.

Karina Vamling, Tbilisi 1988

Karina Vamling har varit konsult i ryska på *Nationalencyklopedin* i många år och även skrivit samtliga artiklar om kaukasiska språk i NE. Hon arbetade i tre års tid i Sovjetunionen och genomförde därefter flera längre forskningsvistelser i Georgien i slutet av 1980-talet. Hon har skrivit fyra monografier och ett stort antal arbeten med särskilt fokus på kaukasiska språk och språkförhållanden.

Valda arbeten

- Vamling, Karina. (1989). *Complementation in Georgian*. Diss. Lund: Lund University Press.
- Vamling, Karina. (1990). Språken som maktfaktor i Kaukasien. B. Bergh & U. Teleman (eds.). *Språkets makt*. Lund: Lund University Press, 157-168.
- Vamling, Karina. & Revaz Tchantouria. 1991. Complement clauses in Megrelian. *Studia Linguistica* 48 (1/2), 71-89.
- Kumakhov, Mukhadin & Karina Vamling. (1998). *Dopolnitel'nye konstrukcii v kabardinskom jazyke* [=Complementation in Kabardian (in Russian)], Department of Linguistics, University of Lund.
- Vamling, Karina. (1998). Georgiska – i ett 1500-årigt perspektiv. In: J. Blomqvist, & G. Bruce (eds). *Språket och tiden*. Lund: Lund University Press, 65-72.

- Vamling, Karina. (2000). Language Use and Attitudes among Megrelians. *Analysis of Current Events*. Slavic & East European Studies. Baylor University. Vol. 12: 5-6, September 2000, 9-11.
- Vamling, Karina. (2001). Georgian. In: J. Garry & C. Rubino (eds.). *Facts About the World's Languages*. New York & Dublin: H.W. Wilson, 237-240.
- Kobaidze, Manana & Karina Vamling. (2005). The Balance of Languages in Post-Soviet Georgia. In: A. Rabo & B. Utas (eds.) *The Role of the State in West Asia*, Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions, Stockholm, 179-191.
- Kumakhov, Mukhadin & Karina Vamling (2009). *Circassian Clause Structure*. Caucasus Studies 1. School of International Migration and Ethnic Relations, Malmö University
- Vamling, Karina (ed.) 2011. *Caucasus Studies: Migration, Society, and Language*. *Caucasus Studies 4*. Papers from the conference, November 28-30 2008, Department of Language, Migration, Society, Malmö University.
- Petersson, Bo & Karina Vamling. (2013). 'The Sochi Winter Olympics: Walking a Tightrope?' In: *The Sochi Predicament: Contexts, Characteristics and Challenges of the Olympic Winter Games in 2014*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, pp. 1-18.
- Vamling, Karina. (2016). 'The Internet as a Tool for Language Development and Maintenance? The Case of Megrelian' in Korkmaz, R. and Dogan, G. (eds), *Endangered languages of the Caucasus and Beyond*. Leiden: Brill, 244-257.
- Petersson, Bo and Karina Vamling. 2016. 'Vanished in the Haze: White Elephants, Environmental Degradation and Circassian Marginalization in Post-Olympics Sochi' *Megaevents in Post-Soviet Eurasia. Shifting Borderlines of Inclusion and Exclusion*, A. Makarychev & A. Yatsyk (eds), Palgrave Macmillan, 59-76.
- Kumakhov, Mukhadin A. & Karina Vamling. (2018). *Complementation in the Northwest Caucasian Languages*. Series *Caucasus Studies* 5. Malmö University, 11-44.
- Vamling, Karina (2019). New Initiatives in Diachronic Linguistics – Atlases of Language and Culture. In: *Akademikosi Tamaz Gamqrelidze 90*, Tbilisi University Press, 2019, 151-161.
- Vamling, Karina & Henrik Odden. (eds.) (2020). *Protecting Cultural Heritage in the Caucasus: Papers from the RUCARR Conference*, December 5-6, 2018. Series *Caucasus Studies* 6. Malmö: Malmö University.
- Kobaidze, Manana, Tchantouria, Revaz and Karina Vamling. (2021). 'On olfactory terminology in Georgian and other Kartvelian languages'. In: *The Linguistics of Olfaction. Typological and Diachronic Approaches to Synchronic Diversity*, edited by Łukasz Jędrzejowski and Przemysław Staniewski. John Benjamins Publishing Company, Typological Series in Linguistics, 131, 113–135.

(tom sida)